

УДК 338.43:364.48

Швиденко Михайло Зіновійович

*кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри інформаційних систем і технологій
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Швиденко Михаил Зиновьевич

*кандидат экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой информационных систем и технологий
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Shvydenko Mykhailo

*PhD in Economics, Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0002-9025-1326*

Харченко Володимир Віталійович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних систем і технологій
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Харченко Владимир Витальевич

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры информационных систем и технологий
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kharchenko Volodymyr

*PhD in Economics, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0001-5067-7181*

Харченко Ганна Анатоліївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту ім. проф. Й.С. Завадського
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Харченко Анна Анатольевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента им. проф. И.С. Завадского
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kharchenko Hanna

*PhD in Economics, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-0705-447X

**НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ
ГОСПОДАРЮВАННЯ
НАПРАВЛЕННЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ
ПРЕДПРИЯТИЙ РАЗЛИЧНЫХ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ
ФОРМ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ
DIRECTIONS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES DEVELOPMENT
OF DIFFERENT ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF
MANAGEMENT**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питань щодо ідентифікації ефективності виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання на регіональному рівні, а також висвітленню пропозицій щодо формування дієвої системи стратегічних напрямів їх сталого функціонування. В статті проаналізовано динаміку темпів

середньорічного приросту валової продукції рослинництва та тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Чернігівської області, яка за обсягом продукції сільського господарства є дев'ятою серед регіонів країни. Визначено, що у 2019 році в досліджуваному регіоні функціонувало більше, ніж 1300 сільськогосподарських підприємств, з яких більше 650 фермерських господарств, 311 господарських товариств, 117 приватних підприємств. Встановлено, що основними проблемами з якими постійно зіштовхуються вітчизняні товаровиробники є: недосконалість інструментів нормативно-правового регулювання аграрного підприємництва; високі відсоткові ставки за банківськими кредитами; нестача фінансових, матеріально-технічних, людських ресурсів; неефективна система інформаційного забезпечення підприємницької діяльності; незадовільна інфраструктура підтримки підприємництва; неефективний менеджмент підприємницької діяльності. Аналіз досліджень дозволив виявити ключові чинники впливу на розвиток організаційно-правових форм вітчизняних сільськогосподарських підприємств, до яких було віднесено: економічні, екологічні, соціальні, правові, організаційні та інформаційні. На основі проведених досліджень запропоновані заходи щодо формування стратегічних напрямів ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств Чернігівщини. Дані напрями поєднують економічні, організаційні, законодавчо-правові, інформаційні та інноваційно-інвестиційні складові. Визначено, що визначальною умовою реалізації даних напрямів є системний підхід, що у майбутньому дозволить отримати синергетичний ефект в підвищенні ефективності функціонування господарюючих суб'єктів.

Ключові слова: *сільськогосподарське підприємство, ефективність, організаційно-правова форма господарювання, стратегія.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию вопросов идентификации эффективности производственно-хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий различных организационно-правовых форм хозяйствования на региональном уровне, а также освещению предложений по формированию системы стратегических направлений их устойчивого функционирования. В статье проанализирована динамика темпов среднегодового прироста валовой продукции растениеводства и животноводства в сельскохозяйственных предприятиях Черниговской области, которая по объему продукции сельского хозяйства является девятой среди регионов страны. Определено, что в 2019 году в исследуемом регионе функционировало более 1300 сельскохозяйственных предприятий, из которых более 650 фермерских хозяйств, 311 хозяйственных обществ, 117 частных предприятий. Установлено, что основными проблемами с которыми постоянно сталкиваются отечественные товаропроизводители являются: несовершенство инструментов нормативно-правового регулирования аграрного предпринимательства; высокие процентные ставки по банковским кредитам; недостаток финансовых, материально-технических, человеческих ресурсов; неэффективная система информационного обеспечения предпринимательской деятельности; неудовлетворительная инфраструктура поддержки предпринимательства; неэффективный менеджмент предпринимательской деятельности. Анализ исследований позволил определить ключевые факторы влияния на развитие организационно-правовых форм отечественных сельскохозяйственных предприятий, к которым были отнесены: экономические, экологические, социальные, правовые, организационные и информационные. На основе проведенных исследований предложены мероприятия по формированию стратегических направлений эффективного развития сельскохозяйственных предприятий Черниговской области. Данные*

направления сочетают экономические, организационные, законодательно-правовые, информационные и инновационно-инвестиционные составляющие. Определено, что определяющим условием реализации данных направлений является системный подход, что в будущем позволит получить синергетический эффект в повышении эффективности функционирования хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, эффективность, организационно-правовая форма, стратегия.

Summary. *The article is devoted to the study of issues related to the identification of production and economic activity of agricultural enterprises of various organizational and legal forms of management at the regional level, as well as coverage of proposals for the formation of an effective system of strategic directions for their sustainable operation. The article analyzes the dynamics of the average annual growth rate of gross crop and livestock production in agricultural enterprises of the Chernihiv region, which is the ninth-largest agricultural region in the country. It is determined that in 2019 in the region operated more than 1,300 agricultural enterprises, of which there are more than 650 farms, 311 companies, and 117 private enterprises. It is established that the main problems that are constantly faced by domestic producers are: the imperfection of the tools of regulatory regulation of agricultural entrepreneurship; high-interest rates on bank loans; lack of financial, logistical, human resources; inefficient system of information support of business activity; unsatisfactory business support infrastructure; inefficient business management. The analysis of research revealed key factors influencing the development of organizational and legal forms of domestic agricultural enterprises, which included economic, environmental, social, legal, organizational, and informational. Based on the conducted researches measures on the formation of strategic directions of effective development of the agricultural enterprises of the*

Chernihiv region are offered. These areas combine economic, organizational, legal, informational, and innovation-investment components. It is determined that the defining condition for the implementation of these areas is a systematic approach, which in the future will provide a synergistic effect in improving the efficiency of economic entities.

***Key words:** agricultural enterprise, efficiency, organizational and legal form of management, strategy.*

Постановка проблеми. Вітчизняне сільське господарство є складною соціально-економічною системою, що складається з функціональних (економічної, соціальної, технологічної, екологічної) та організаційної (форми господарювання та управління) підсистем. Трансформаційні перетворення, що відбуваються у даній системі, безпосередньо позначилися на сільськогосподарському виробництві в цілому. Відмітимо, що основу сучасної економіки країни становить різноманіття форм власності і господарювання, кожна з яких має власні особливості у здійсненні своєї виробничо-господарської діяльності. Відповідно до вітчизняного законодавства, до них належать: державні сільськогосподарські підприємства, приватні сільськогосподарські підприємства (в т.ч. фермерські господарства), господарські товариства, сільськогосподарські підприємства з колективною формою організації праці, сільськогосподарські виробничі кооперативи. Саме тому підвищення економічної ефективності та забезпечення гнучкості аграрного підприємництва до швидко мінливих умов ринкової економіки набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями ефективного господарювання різних організаційно-правових форм аграрного підприємництва присвячені наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених: В. Андрійчука [8], О. Єрмакова [3], Л. Кустріча [4], К. Макконелла, Ю. Лупенка [5], М. Маліка [5], Б. Пасхавера [7], П. Саблука [6], О.

Шпикуляк [5] тощо. Враховуючи значну кількість наукових робіт, присвячених питанням щодо ефективних господарських структур аграрного підприємництва, відзначимо, що потребують подальшого аналізу чинники впливу на ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні.

Метою статті є дослідження ефективності виробничо-господарської діяльності різних організаційно-правових форм господарювання та надання пропозицій щодо перспективних напрямів їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Варто відмітити, що розвиток сільських територій значною мірою залежить від ефективності функціонування розташованих на них господарюючих суб'єктів і, в першу чергу, сільськогосподарських підприємств. Зауважимо, що на початку 2019 року на території України функціонувало близько 49 тисяч сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, в тому числі понад 7 тисяч господарських товариств, понад 3 тисяч приватних підприємств, 448 кооперативи, 34137 фермерських господарств, 199 державних підприємств, 592 підприємств інших форм господарювання. Зауважимо, що всі вищеперераховані організаційно-правові форми підприємств мають різні характеристики і багато ознак відмінності один від одного, серед яких: кількісний склад засновників, порядок формування статутного капіталу, процес управління, вимоги до складу та змісту установчих документів тощо. Відмітимо, що аналіз наукових джерел з даного питання дозволив встановити, що серед науковців не має єдиної думки щодо найбільш ефективної організаційно-правової форми підприємницької діяльності [4]. Кожна з організаційно-правових форм займає певне місце в економічній системі, обслуговує інтереси учасників економічних відносин.

Відзначимо, що Чернігівська область має сприятливі умови для ведення підприємницької діяльності в аграрному секторі. Природно-

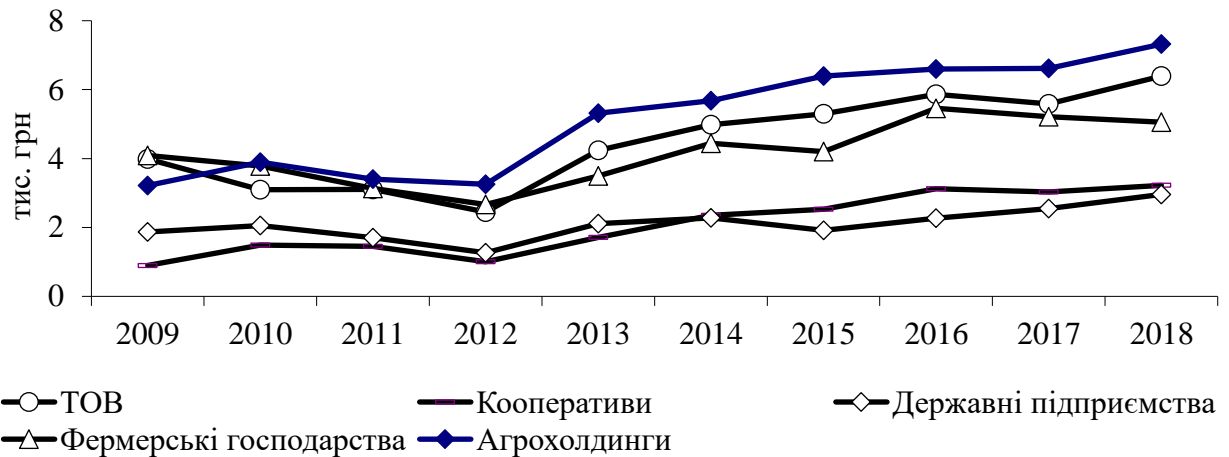
кліматичні умови регіону дозволяють вирощувати практично всі сільськогосподарські культури. За даними 2019 року, Чернігівщина друга в Україні за виробництвом кукурудзи, третя – жита. За обсягом продукції сільського господарства регіон є дев'ятим в країні [1]. Разом з цим, за 2016-2019 рр. Чернігівська область за виробництвом зерна на 1 особу є лідером країни [12]. Підприємства регіону займають третє місце за кількістю великої рогатої худоби, у т.ч. корів. Також Чернігівська область є шостою за виробництвом молока й другою за його виробництвом на одного жителя [9].

Відмітимо, що у сільському господарстві Чернігівській області функціонує значна кількість підприємств. У 2019 році в досліджуваному регіоні функціонувало більше, ніж 1300 сільськогосподарських підприємств, з яких більше 650 фермерських господарств, 311 господарських товариств, 117 приватних підприємств. Разом з цим, у 2019 році в регіоні діяли 2013 юридичних осіб, що займаються сільськогосподарським виробництвом, зокрема товариства з обмеженою відповідальністю, фермерські господарства, державні підприємства. У 2019 році в сільському господарстві Чернігівської області було задіяно понад 24 тисячі штатних працівників, або кожен сьомий працюючий регіону.

Аналізуючи обсяг виробництва сільськогосподарської продукції за останні 10 років у розрізі організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств Чернігівської області, варто відзначити, що найбільш розповсюдженими серед них є товариства з обмеженою відповідальністю, фермерські господарства, кооперативи, державні підприємства, приватні підприємства, агрохолдинги, тощо.

Проведений аналіз засвідчив, що з 2009 по 2018 рр. середньорічний темп приросту валової продукції в галузі рослинництва на 1 га, тис. грн у товариствах з обмеженою відповідальністю склав 5,39 %, державних підприємств 5,22 %, кооперативів 15,26 %, агрохолдингів 9,56 % (рис. 1).

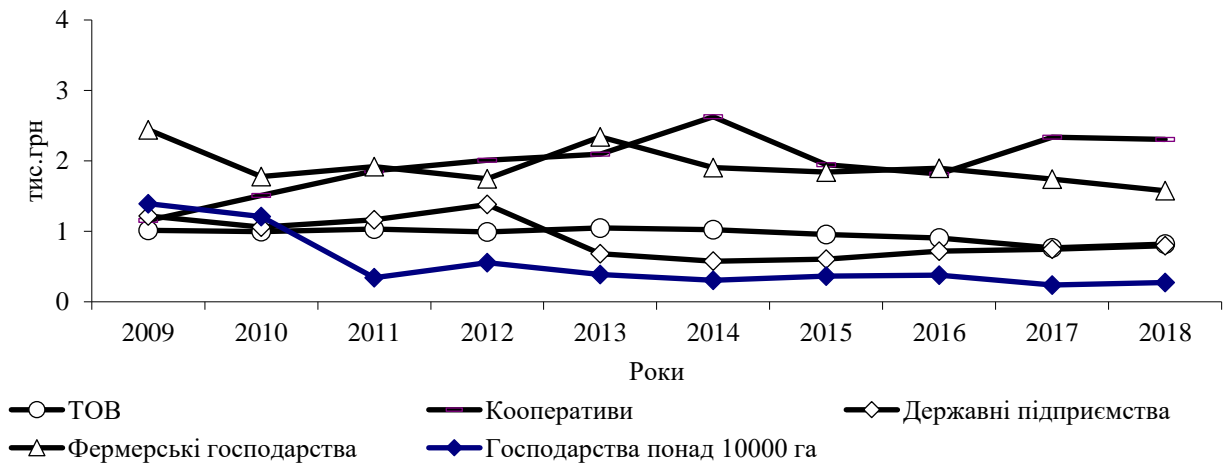
Рис. 1. Динаміка темпу середньорічного приросту валової продукції рослинництва тис. грн на 1 га, %

Джерело: розрахунки авторів

Варто зауважити, що найнижчий темп приросту прослідковувався у фермерських господарствах (2,38 %). Так, за досліджуваний період даний показник коливався у діапазоні з 4,1% у 2009 році до 5,1% у 2018 р. Такі тенденції є причиною того, що фермерські господарства не мають значних фінансових можливостей, порівняно з агрохолдингами. Разом з цим, відсутні дієві інструменти забезпечення їх достатнім матеріально-технічним забезпеченням та капіталізації їхнього прибутку. Також фермерські господарства характеризуються нижчою конкурентоспроможністю виробництва у порівнянні з аграрними корпораціями, адже останні мають кращий доступ до каналів збуту, ринкових ресурсів, підтримки тощо [9; 10].

Відмітимо, що розповсюдженою є твердження науковців та практиків, що розвиток фермерства та ефективність їх виробничо-господарської діяльності стримується мораторієм на купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення, адже виробники сільськогосподарської продукції ведуть свою діяльність переважно на орендованих землях [9; 10]. Проте, як показує світовий досвід, де оренда землі є визначальною складовою земельного ринку, дане судження є неоднозначним.

Також досліджена динаміка темпів середньорічного приросту валової продукції тваринницької галузі на 1 га. Найвищий темп приросту на рівні 8,0 % був у кооперативів. Всі інші форми аграрного підприємництва показали від'ємний середньорічний темп приросту валової продукції тваринництва на 1 га (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка темпів середньорічного приросту валової продукції тваринництва тис. грн на 1 га, %

Джерело: власні розрахунки авторів

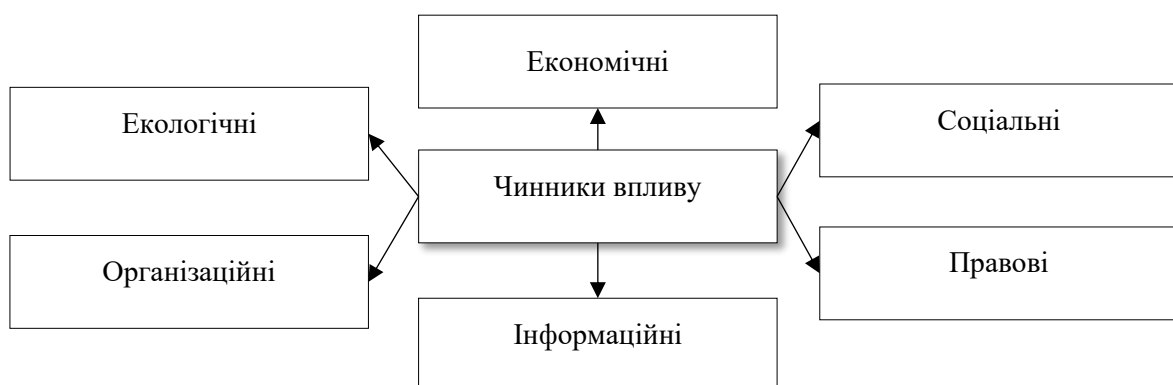
Проведені дослідження дають підстави стверджувати, що серед найбільш поширених організаційно-правових форм Чернігівщини фермерські господарства та товариства з обмеженою відповідальністю мають найвищий рівень конкурентоспроможності та ефективності. Варто зазначити, що останніми роками відбувається зміна організаційно-правових форм господарювання, що обґрунтовується саме формуванням та розвитком агрохолдингів. Також, важливе значення ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва будуть відігравати фермерські господарства [2].

Аналіз діяльності різних організаційно-правових форм господарювання дозволив встановити основні проблеми з якими зіштовхуються вітчизняні товаровиробники: недосконалість інструментів нормативно-правового

регулювання аграрного підприємництва; високі відсоткові ставки за банківськими кредитами; нестача фінансових та матеріально-технічних ресурсів; неефективна система інформаційного забезпечення підприємницької діяльності; незадовільна інфраструктура підтримки підприємництва; неефективний менеджмент підприємницької діяльності [3; 5; 6].

Отже, варто відмітити, що у сільському господарстві в умовах ринкового середовища на розвиток організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств впливають різні чинники, такі як: економічні, соціальні, правові, інформаційні, організаційні, екологічні (рис. 3).

До соціальних чинників відносять індивідуальні характеристики якісного складу працівників, а також соціальний розвиток територій в цілому. Економічні чинники спрямовані на створення сприятливих умов для раціонального використання наявного ресурсного потенціалу, а також розробку відповідних структур та механізмів для інвестування тих галузей розвитку бізнесу, які є пріоритетними для виконання програми підтримки різних секторів економіки з метою соціального й економічного розвитку села. Це, насамперед, здатність різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств забезпечити свою конкурентоспроможність, стабільність, стійкість та поступальність розвитку [3; 6].

Рис. 3. Чинники впливу на розвиток організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств

Джерело: власна розробка авторів

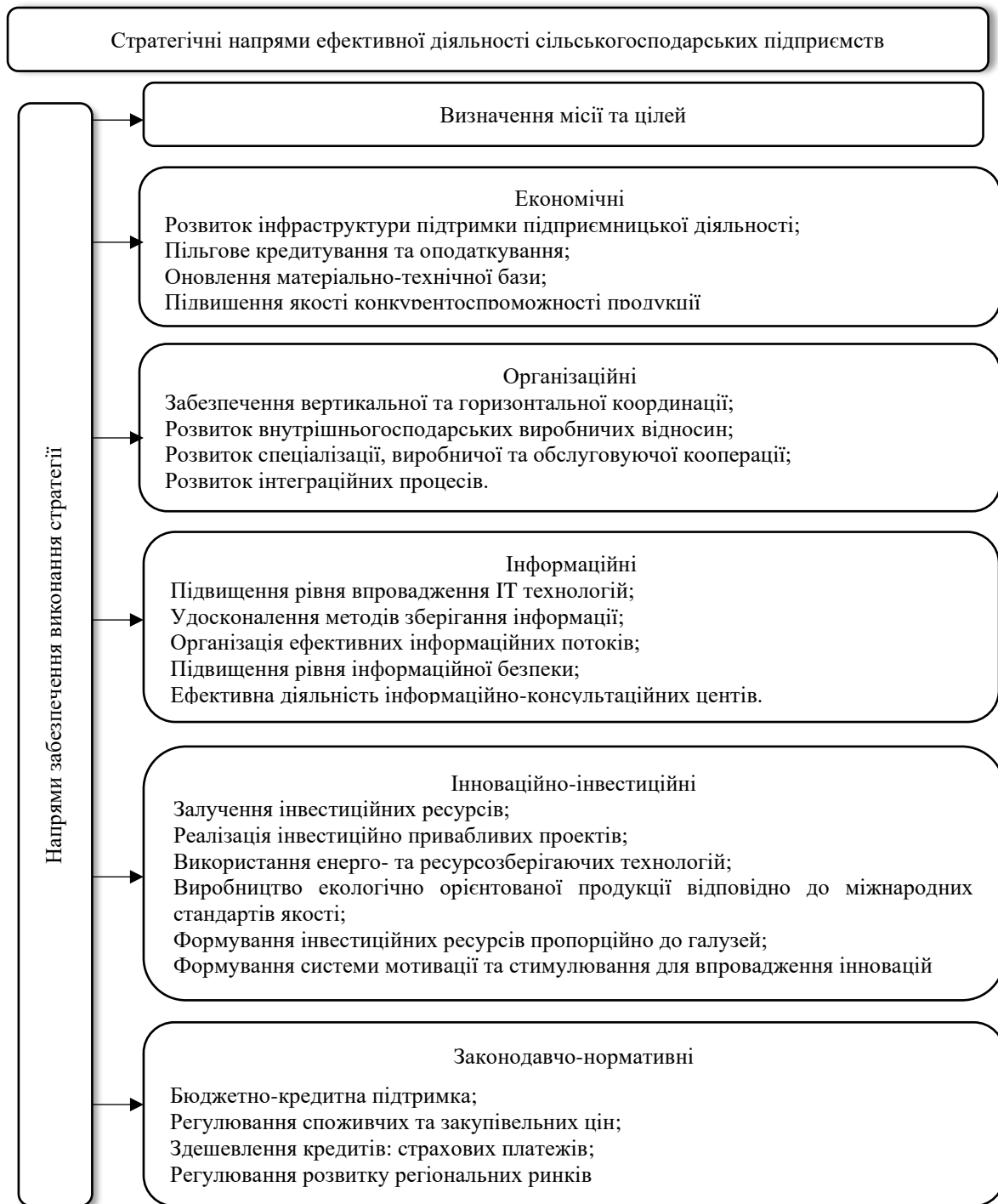
Правові фактори впливу передбачають дотримання законів та інших нормативно-правових актів, що визначають діяльність різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Організаційне забезпечення можна визначити як сукупність заходів ефективного управління розвитком форм господарювання за рахунок перебудови структури управління та налагодження руху певних інформаційних потоків. Екологічні фактори впливу повинні сприяти розвитку безвідходного та екологічно чистого виробництва сільськогосподарської продукції, запобігати забрудненню навколишнього середовища [5; 6; 11].

В даному аспекті, зважаючи на вище зазначені чинники, важливим етапом є формування стратегічних напрямів ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств Чернігівщини (рис. 4).

Дані напрями, на нашу думку, повинні поєднувати економічні, організаційні, законодавчо-правові, інформаційні та інноваційно-інвестиційні складові. Важливою умовою реалізації даних напрямів є системний підхід, що у майбутньому дозволить отримати синергетичний ефект в підвищенні ефективності функціонування господарюючих суб'єктів.

Варто зазначити, що одним із найбільш дієвих чинників підвищення рівня ефективності підприємницької діяльності в межах стратегії їх розвитку є удосконалення рівня інформаційного забезпечення аграрного підприємництва. Моделювання ефективних інформаційних потоків між основними об'єктами структури аграрного формування в умовах невизначеності економічного середовища дозволяє значно підвищити ефективність діяльності даних формувань.

Впровадження у виробничі процеси управлінських інформаційних технологій дозволяє одержати прямий економічний ефект, а також покращити якість виготовленої продукції.

Рис. 4. Стратегічні напрями ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело: власна розробка авторів

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження дають підстави стверджувати, що економічна ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств та

їх організаційно-правова структура є динамічним явищем, що перебувають в стабільному розвитку та вимагають безперервного вдосконалення. На нашу думку, з метою ефективної діяльності всі вище досліджені організаційно-правові форми господарювання мають доповнювати один одного, використовуючи свої сильні сторони та переваги. Оптимальні поєднання та співвідношення різних форм господарювання має бути запорукою ефективного виробництва агропродовольчої продукції.

Література

1. Головне управління статистики у Чернігівській області. URL: <https://www.chernigivstat.gov.ua/> (дата звернення 20.05.2021).
2. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files/> (дата звернення: 10.06.2021).
3. Єрмаков О.Ю., Харченко Г.А. Агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств: формування та ефективність використання: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2014. 218 с.
4. Кустрич Л. О. Методологічні підходи до дослідження ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств різної форми власності. *Агросвіт*. 2017. № 23. С. 24-31.
5. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
6. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг. ред. П.Т. Саблука. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2011. 342 с.
7. Пасхавер Б. Й. Агросфера: тенденції і перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2015. № 9. С. 5-15.
8. Сас І. С. Андрійчук В. Г. Концентрація в аграрній сфері економіки: актуальні аспекти. Київ: КНЕУ, 2017. 303 с.

9. Сільське господарство Чернігівщини у цифрах. URL: <https://cheline.com.ua/news/society/silske-gospodarstvo-chernigivshhini-utsifrah-236146> (дата звернення 20.05.2021).
10. Харченко В.В., Харченко Г.А. Інформаційне забезпечення перспективного розвитку аграрного підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2021. № 23. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-23-20>.
11. Харченко В.В., Харченко Г.А. Оптимізація використання виробничих ресурсів аграрного підприємництва. *Науковий економічний журнал «Актуальні проблеми економіки»*. 2015. № 10 (172). С. 458–464.
12. Чернігівщина і сільське господарство: цифри, статистика та порівняння. URL: <https://cntime.cn.ua/vsi-novini/item/27815-chernihivshchynaisilskehospodarstvotsyfrystatystykataporivniannia> (дата звернення 24.05.2021).

References

1. Holovne upravlinnia statystyky u Chernihivskii oblasti [Main Department of Statistics in Chernihiv Region]. Available at: <https://www.chernigivstat.gov.ua> (accessed 20 May 2021).
2. Jedyna kompleksna strateghija ta plan dij rozvytku siljskogho gospodarstva ta siljskykh terytorij v Ukraini na 2015–2020 roky. Available at: <http://minagro.gov.ua/system/files> (accessed 10 June 2021).
3. Yermakov O.Yu., Kharchenko H.A. (2014) Ahroprodovol'chyy potentsial sil's'kohospodars'kykh pidprijemstv: formuvannia ta efektyvnist' vykorystannia [Agri-food potential of agricultural enterprises: development and efficiency], Komprint, Kyiv, Ukraine.
4. Kustrich L. (2017) Metodolohichni pidkhody do doslidzhennia efektyvnosti diialnosti silskohospodarskykh pidprijemstv riznoi formy vlasnosti [The

- methodological approaches to research effectiveness of activity agricultural enterprises at the different type of ownership]. *Ahrosvit*, no. 23, pp. 24–31.
5. Lupenko Yu.O., Malik M.J., Shpykuliak O.H. and other (2014) *Innovatsijne zabezpechennia rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy* [Innovative software of development of agriculture Ukraine: problems and prospects], Institute of Agrarian Economy, Kyiv, Ukraine.
  6. Sabluk P.T. (2011). *Orhanizatsiyno-ekonomichna modernizatsiya ahrarnoyi sfery* [Organizational and economic modernization of the agricultural sector]. Kyiv: NNTs "IAE".
  7. Paskhaver B. J. *Aghrosfera: tendenciji i perspektyvy rozvytku* [Agrosphere: tendencies and development prospects]. *Ekonomika APK*. 2015. no 9. pp. 5–15.
  8. Sas I. S. Andrijchuk V. Gh. *Koncentracija v aghrarnij sferi ekonomiky: aktualjni aspekty* [Concentration in the agrarian sphere of economy: actual aspects]. Kyiv: KNEU. 2017. 303 p.
  9. *Siljsjke ghospodarstvo Chernighivshhyny u cyfrakh*. URL: <https://cheline.com.ua/news/society/siljske-gospodarstvo-chernigivshhini-utsifrah-236146> (accessed 20 May 2021).
  10. Kharchenko H., Kharchenko V. (2021) *Informacijne zabezpechennja perspektyvnogho rozvytku aghrarnogho pidpryjemnyctva* [Information support of perspective development of agrarian entrepreneurship]. *Ekonomika ta suspiljstvo*. no. 23. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-23-20>.
  11. Kharchenko H., Kharchenko V. (2015) *Optyimizacija vykorystannja vyrobnychkh resursiv aghrarnogho pidpryjemnyctva*. [Optimization of the use of production resources of agricultural entrepreneurship]. *Naukovyj ekonomichnyj zhurnal «Aktualjni problemy ekonomiky»*. no. 10 (172). pp. 58–464.

12. Chernihivshhyna i sil'sjke gospodarstvo: cyfry, statystyka ta porivnannja.

URL: <https://cntime.cn.ua/vsi-novini/item/27815-chernihivshchynaisil'skehospodarstvotsyfrystatystykataporivniannia>
(accessed 24 May 2021).